

॥ कवि वाचस्पति प्रह्लाद चारु चरणोद्धारक पत्र ॥
॥ अंशुमनः ॥

व्याप्तिग्रहोपापजः

पुत्रिका

॥१॥

श्रीगणेशायनमः ॥ तस्मात्सकृद्दर्शनगम्या इति मूलोक्त्यः ॥ तदुपरीजगदीशतर्क
लङ्घनमप्यपि व्याप्तिः ॥ सकृद्दर्शनगम्यतिप्रतिज्ञायां व्याप्तिरस्यैकस्याभावाद्वा
पकसामानाधिकरण्यरूपव्याप्तिरनेन पक्षत्वे बाधः परैरपि तस्याः सकृद्दर्शन
गम्यत्वानभ्युपगमात् निरूप्याधिसाध्यसंबन्धरूपव्याप्तिरनेन पक्षत्वे तु मन्वा
यगमतव्युदासः ॥ तस्याः सकृद्दर्शनगम्यत्वसिद्धावपि ता नमते ॥ नुमित्युपयुक्ता
याः व्यापकसामाधिकरण्यरूपाया व्यापकसदृशगम्यत्वसम्भवात् ॥ तथा पिज्ञान
विपक्षतया अनुमितिजनकतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्यायधिकरणत्वेन उभ
यव्याप्तिस्तधारणधर्मणपक्षत्वमिति व्याख्याता ॥ तच्चेपमनुपपत्तिः ॥ ननु अनु
मितिजनकतावच्छेदकतापर्यायधिकरणत्वेन पक्षत्वं कथं सङ्गच्छते ॥ यतो नु
मितिप्रतिज्ञेयायिकमते व्यापकसामानाधिकरण्यरूपव्याप्तिज्ञानत्वेन मिया
सकमतेनिरूप्याधित्वसाध्यसंबन्धरूपव्याप्तिज्ञानत्वेन हेतुत्वं ॥ तथा चातुमि

राम
॥१॥

तिजनकता व छेदकता पर्याप्त अधिकरण तत्तन्मते ता दृशता दृश ज्ञानत्वे स्येव
ति॥ नव्यापकसामानाधिकरण्यरूपनैयायिकमते सिद्ध्यात् निरूप्याधिसा
ध्यसंबंधरूपमिमां सकमतसिद्ध्यात् सर्वातेतु॥ नचविषयितासंबंधेनव्या
सिविशिष्टज्ञानत्वेनानुमितिर्हेतुतयातादृशजनकतानिरूपितविषयि
तासंबंधावच्छिन्ना व छेदकत्वपर्याप्त अधिकरत्वव्याप्यादावक्षतमितिवा
चं प्रमेयत्वेनव्याप्यवगाहि ज्ञानस्यविषयितासंबंधेनव्यासिविशिष्टतयाततोः
नुमिसापत्तेः॥ नविषयितासंबंधेनव्यासित्वावच्छिन्नविशिष्टज्ञानत्वेननुमि ना
तिप्रतिहेतुतयाप्रमेयत्वेनव्याप्यवगाहि ज्ञानान्नानुमिति स्यापत्तिर्यासि
ज्ञानत्वेनव्यासवगाहि ज्ञानस्यैवविषयितासंबंधेनव्यासित्वावच्छिन्नविशि
ष्टत्वादितिवाचं॥ धूमत्वेनधूलीपटलावगाहि वह्निस्त्वेन गुंजावगाहि धू
मव्यापकत्वसामानाधिकरण्यो धूमयित्वाकारकभ्रमात्मकव्यासिज्ञानादनु

व्याप्तिग्रहोपायः

॥२॥

मिथुनुदयापत्तेः तादृशज्ञाने वास्तवव्याप्तिर्वावच्छिन्नस्य विषयिता संबंधेन
 सत्तातः यद्विचधूमत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपिताधिकरणत्वावच्छिन्नविषयता
 निरूपिताधेयतात्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितं भावत्वावच्छिन्नविषयता
 निरूपिप्रतियोगित्वविषयतानिरूपितच्छेदकत्वविषयतानिरूपिताभाववि
 षयतानिरूपितसाध्यतावच्छेदकविषयतानिरूपितावच्छिन्नविषयतानि
 रूपिताधिकरणविषयतानिरूपितवृत्तिवविषयतानिरूपितधूमविषयता
 शालिज्ञानेभ्रमप्रमासाधारणरूपेणानुमितिप्रतिष्ठेतुमुन्नेतत्तदातादृशप
 रापश्लेषालक्षणत्वावगाहिष्येवानुमितिजनकतावच्छेदकत्वात् व्याप्तिरनुमि
 तिजनकतावच्छेदकत्वं बाधितमेव किञ्चास्यक्षकतसाध्यतडेते कानुमितिप्र
 तिनिरूपकत्रमेणहेतुविषयतापरांतनिवेश्यतनिरूपितपक्षतावच्छे

शिवः

॥२॥

इकावचिन् विपयताशालिनिभूतेनैव परामर्शविषयं हेतुत्वं वाच्यं ॥ अन्यथा भ्रमात्मिकं प
रामर्शानुमितिसुदुष्कापत्तेः ॥ तथा च व्याप्तिज्ञानविरहद्वारा तादृशपरामर्शविरहा
देवानुमितिसाहास्यमवात् ॥ तदेतुकेतुसङ्घकानुमितिनिरुक्तपरंपरानिरूप्यनि
रूपकं भवोपपन्नतद् हेतुविषयताशालिज्ञानत्वेन हेतुत्वान्तरमप्रामाणिकमेव ॥
नचैवं व्याप्तिज्ञानस्य कारणत्वा अनुपपत्तिरिति वाच्यं ॥ अनुमितिसामान्यप्रतिभभाव
ज्ञानत्वेन हेतुत्वं कल्प्यते तत्सम्भवात् ॥ एतेन तत्साध्यकेतुत्वं तु कानुमितिप्रति
निरुक्तपरंपरानिरूप्यनिरूपकं भवोपपन्नतद् हेतुविषयताशालिज्ञानत्वेन हेतुत्वं सत्ये
पि अनुमितिजनकताच्छेदकीभूताया हेतुविषयतानिरूपितविषयतातत्पर्याप्त
धिकरणत्वेन व्याप्तिः ॥ प्रत्यक्षत्वं सम्भवी सति परास्ति ॥ तादृशहेतुत्वं मानाभावा एव
रिति चेन्नोच्यते ॥ ॥ अनुमितिजनकताच्छेदकीभूताया यत्किञ्चिद्वर्मावधि
नविषयतानिरूपितभ्रमान्यतानीयविषयतातत्पर्याप्तधिकरणत्वेनैव प्रत्यक्षत्वं ॥

॥३॥

तथा च धूमव्यापकवक्तिसमानाधिकरणधूमस्यावच्छिन्नविषयता तस्या अपि परंपरानि
रूप्यनिरूपकभावापन्नविषयतात्वेन जनकतावच्छेदकतया तादृशविषयताधिकर-
णवस्य धूमव्यापकवक्तिसमानाधिकरणधूमसत्ता तत्र चेत्सहस्रदर्शनैर्नेवापिके स्वी-
कारान्न सिद्धसाधनं ॥ मिमांसकमते च वक्तिसमानाधिकरणधूमवानिति ज्ञानस्यैव
प्रथमतः निर्माणाः नुमिति जनकता द्वक्तिसमानाधिकरण्यविशिष्टधूमविषयतेन
निरूपकत्वसंबन्धेन तादृशानुमिति जनकतावच्छेदकस्य रूपसंबन्धनतादृश्यास्यधि-
करणवच्छेदकस्य ज्ञानाद्ये करण्यविशिष्टधूमे निरूपकसहस्रदर्शनगम्यत्वे सहाजो बोधः
पक्षधारास्तत्त्वविशिष्टव्याप्तिवृत्तकपदं ॥ वगाहिप्रमासकज्ञानादनुमितिस्त-
त्स्यावच्छिन्नहेतुविषयतानिरूपितपक्षतापक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरू-
पकत्वसंबन्धेन व्याप्तिविशिष्टज्ञानत्वेनैव परामर्शस्य हेतुना सम्भवति ॥ तत्रैवानुमिति शिक्-
जनकतावच्छेदकतापर्याप्तधिकरणत्वेन व्याप्तेः ॥ पक्षत्वे सुघटतत्र सस्रदर्श ॥३॥

न गम्यते साधने नैव मिमांसकाभिमत सिद्धिरिति प्राचीनमतानुसारिन वीनः
 पन्थाः अतएवेति साध्यसाधनसंबन्धे विशिष्टद्रव्यत्वमिसाकारके साध्यसाध
 नसंबन्धग्रहजनकतया तदतिरिक्तसापेक्षग्रहाकघटाद्यन्यत्वस्य तादृशवि
 शिष्टद्रव्यत्वे सत्वेन तत्र साध्यसाधनसंबन्धग्रहत्व्यापकविपर्यिताकत्वविरहेण
 व्यभिचार इति जगदीशाभिप्रायः ॥ ननु कथं मिदमुक्तं सङ्गच्छते ॥ साध्यसाधनसं
 बन्धग्रहाकातिरिक्तसापेक्षग्रहाकान्यत्वं विशेषवृत्तिधर्मस्य विविचिन्ननुयोगि
 काभावात् नभ्युपगमादिति चेन्न मिमांसकमते अनुमितिजनकतावच्छेदकता पर्याप्त
 धिकरणत्वेन साध्यसाधनसंमोदीकरण्यविशिष्टसाधनस्य पक्षतया तत्र साध्य
 साधकसंबन्धग्रहाकातिरिक्तसापेक्षयोर्धूमइत्याकारकग्रहे स्तद्विषयत्वस्य धू
 मे सत्वेन पूर्वरीयातदन्यत्वस्य विशिष्टधूमे विरहात् स्वरूपसिद्ध्यापत्तेरतः साध्य
 साधनसंबन्धग्रहाकातिरिक्तसापेक्षग्रहाकान्यत्वमिदमेव साध्यसाधनसंबन्धग्र

ना

व्यासिग्रहोपापजा-

पञ्जिका

॥४॥ हकातिरिक्तसापक्षग्रहविषयापर्यासविषयतावत्वेमेव हेतुत्वेन विवक्षितं
एवंसतिसाध्यसानसम्बन्धग्राहकातिरिक्तसापक्षधूमइत्याकारकग्रहविषया
पर्यासयोवहिधूमसामानाधिकरण्यविशिष्टधूमइतिजानीयविशिष्टधूमनि
ष्टविषयतातस्याः पक्षेसहान्नस्वरूपासिद्धिः ॥ तथाचैवंक्रमेणसाध्येसा
धनसामानाधिकरण्यविशिष्टद्रव्यत्वस्यतादृशसाध्यसाधनसंबन्धग्राहका
तिरिक्तसापक्षग्रहकान्यभावत्वेनव्यभिचारः सुस्थिर एव ॥ नव्यास्तुवन्हित
जातित्वप्रकारेणवह्निजासाहःसाध्यतास्यलेवहित्वत्वावच्छिन्नधर्मिकतादृ
शावच्छेदकत्वनिश्चयत्वेनवह्निस्तत्वावच्छिन्नधर्मिकतादृशावच्छेदकत्वग्रह
प्रतिविरोधित्वेपिदंडित्वेदंडितावच्छिन्नसाध्यतास्थलेनिरवच्छिन्नविशेष्य
तावच्छेदकतासंबन्धेनतत्पुरुषीपानंवच्छेदकत्वज्ञानसामान्यप्रतिस्वरूप शिवः
तादंडत्वदंडत्वादिसंयुक्तधर्मावच्छिन्नविशेष्यताकतादृशावच्छेदकत्वम् ॥४॥

करक निश्चयविशेषता वच्छेदकता संबंधेन तत्पुरुषीया वच्छेदकत्वज्ञानत्वेन तत्पु
रुषियज्ञानत्वेमात्रेणैव वा प्रतिबंधकत्वं तादृशसंबंधेन तदवच्छिन्नाभावकूट
स्यैव हेतुत्वं ॥ अन्यथा दंडं तदं तदाद्यनन्तर्धर्मिता वच्छेदकतान्तरभावेन प्र
तिबंध्यता वच्छेदकोदौ गौरवापत्तेः ॥ न च वंतादृशसंबंधेन तदवच्छिन्नाभा
वकूटस्यैव हेतुत्वं प्रपेक्ष्य जायमानिरवच्छिन्नविशेष्यता वच्छेदकत्वप्रसा
सता तत्पुरुषीयता दृशानवच्छेदकत्वं ग्रहं प्रति निरवच्छिन्नविशेष्यता वच्छेदक
त्वप्रसासत्तैव तत्पुरुषीयतादृशवच्छेदकत्वग्रहस्य प्रतिबंधित्वमुचितं ॥ धक
दंडं तदं तदाद्यवच्छिन्नविशेष्यताप्रवेशे गौरवादिति वाच्यं ॥ तथा सति
दंडं तत्सामाधिकरण्येनावच्छेदकत्वे निश्चये पितृसामानाधिकरण्येना
वच्छेदकत्वग्रहस्यानुसृतिप्रसङ्गादिति चेन्न जगदीशः ॥ तथा च दंडं तदं तदा

॥५॥

यवच्छिन्नविशेष्यताप्रवेशे तु तस्य दंडं तस्य व्यापकता दशावच्छेदकत्वं प्रतियोगिक-
स्वरूपसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकत्वा निश्चयनिरूपितविशेष्यतावच्छेदकता
संबंधेन तत्पुरुषीयज्ञानतत्त्वैव प्रतिकर्तार्योक्तत्वेन दंडं तस्मान्मानाधिक-
रण्येनावच्छेदकत्वं सामानाधिकरण्ययत्किञ्चिद्दंडं निष्ठा दशावच्छेदकत्वं स्य
दंडं तस्य व्यापकभावेन निरूपितसंबंधेन तदेव प्रतिबंधमिति भावः न च
प्रतिबंध्यता घटकसंबंधे निरवच्छिन्नविशेषणव्यर्थमिति वाच्यं ॥ जाति
माहे तु सामानाधिकरण्यभावप्रतिनवच्छेदक इत्याकारकग्रहं प्रति दंडो हे
तु सामानाधिकरण्यभावप्रतियोगितावच्छेदक यिह आकारकग्रहस्य निरूपक
संबंधेन प्रतिबंधकतापत्तेरतो निरवच्छिन्नत्वविशेषणमवश्यमिति भा-
वः ॥ न च तथापि दंडं तस्य सामानाधिकरण्यप्रतियोगितावच्छेदकमिह आका-

रक ग्रहे पिहं जे हेतु समानाधिकरणाभावप्रतियोगिता नव छे एकः हं उ
अप्रमेयं रसाकारक ग्रहो निरवच्छिन्न विशेषता व छे एकता संबंधे न हं उ
युपपन्नः स्यान्निरुक्त प्रतिबंधकता घटक संबंधे न हं उ हे ता दशा व छे
एकत्वज्ञानरूप प्रतिबंधक सत्ता हिति वाच्यं ॥ ता दशानव छे एकत्व प्रका
रता विशेषता व छे एकता संबंधे न तस्यैव प्रतिबंध्यता घटका हं उ ॥
तथा च ता दश प्रकारता निरूपित विशेषता व छे एकता संबंधे न निरुक्त
समुदात्म्यनामकानव छे एकत्व ग्रहो हं उ त्वेन जायते किन्तु हं उ हे तत्र प्रति
बंधका सत्ता नानुपपत्तिः ॥ न चोक्त प्रतिबंधकता घटक संबंधे न निभा
यपहं वै पथ्यमिति वाच्यं ॥ हं जे हेतु समानाधिकरणाभावप्रतियोगिता व छे
एकत्व इति संशयोत्तरं शब्दादिना हं उ हेतु समानाधिकरणाभावप्रतियोगिता

व्यासिग्रहे पा १ नाः

३ भिका

॥ ६ ॥

तानवच्छेदक इत्याकारकग्रहा नुपपत्तिरतो निश्चयपदं देयं ॥ नच हं गेहे तु समा-
नाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकः दंडश्च प्रमयं इत्याकारकसमूहस्य न
ग्रहोन्तरं दंडं हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकमिहकारकग्रहो
न जायतां दंडं उपि दंडं व्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिकस्वरूपसंबंधावच्छि-
न्नावच्छेदकतु निश्चयनिरूपितविशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेन तादृशग्रहा
(मेकप्रतिबंधकस्य सत्त्वादिति वाच्यं) ॥ दंडव्यापकतावच्छेदकप्रतियो-
गिकस्वरूपसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकप्रकारतानिरूपितविशेष्यताव-
च्छेदकतासंबंधेन तादृशग्रहस्य प्रतिबंधकत्वात् ॥ तथाच तादृशप्रकारता
निरूपितविशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेन तादृशवच्छेदकस्य ग्रहो दंडत्वेन
जायते किन्तु दंडत्वेन तः धर्मिकानवच्छेदकस्य ग्रहप्रतितादृशग्रहस्य न प्र-
तिबंधकसमिति ॥ ॥ तथाच हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिता

दंड

शिवः

॥ ६ ॥

नवछेदकत्वे प्रकारतानिरूपितनिरवच्छिन्नविशेष्यतावच्छेदकतासंबंधे
नतलुक्पीयज्ञानप्रतितादृशानवछेदकत्वेप्रहं प्रसेववादं उल्लेख्यपकाव
च्छेदकत्वं प्रतियोगिकस्वरूपसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकत्वं प्रकारत्वाय प्र
कारत्वा निरूपितविशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेनतलुक्पीयज्ञानत्वेनतादृ
शावच्छेदकत्वंज्ञानत्वेनैववा प्रतिबंधकत्वमिति कलितं ॥ अत्रयमापत्तिः ॥
ननुहंउत्वावच्छिन्नस्यप्रतिबध्यद्विशिष्यनिवेशोपिहंउल्लेख्यपकत्वविशिष्ट
समानाधिकरण्येनतादृशावच्छेदकत्वंनिश्चयोत्तरहंउल्लेख्यसामानाधिकर
ण्येनतादृशावच्छेदकत्वंनिश्चयोपपादनापहंउल्लेख्यपकत्वविशिष्टावच्छे
दकत्वंप्रतियोगिकस्वरूपसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकत्वंप्रकारत्वाय प्रकार
त्वा निरूपितविशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेनज्ञानस्यप्रतिबध्यकत्ववार्त्तम् ॥
अत्रयप्रतिबध्वीभूतज्ञानेप्रतिबधकीभूतज्ञानेपितलुक्पीयत्वेनिवेशेन

॥७॥

मादश्यकं॥ अन्यथा एकपुरुषीयतादशावच्छेदकत्वेन श्रयपि अन्यपुरुषीयतादशान
वच्छेदकत्वं बुद्धानुदयप्रसङ्गात्॥ एवञ्च निरुक्तसंबन्धेन संसारयावन्तपुरुषाः प्रत्ये
कतपुरुषीयज्ञानत्वेनैव प्रतिबंधकत्वं वाच्यम्॥ तथा च दंडावच्छिन्नस्थले यावत्पु
रुषभेदेन प्रतिबंधकत्वं कल्प्यते तमपेक्षया यथा प्रतिबंधादिशि दंडावच्छिन्नविशेष
कसमवायेनैकप्रतिबंधकत्वं कल्प्यते नमोचितं॥ एवं दंडावच्छिन्नस्थले यावत्पु
रुषभेदेन प्रतिबंधकत्वं मपेक्षया यथा यथा समवायेनैकवप्रतिबंधकत्वं कल्प्यते नमुचि मे
तंतत्कथं जगदीशोक्तं सङ्गच्छते तस्मादिदं सिद्धान्तितं॥ अधिकरणविषयतानि
रूपितवृत्तिविषयतानिरूपिताभावविषयतानिरूपितप्रतियोगिविषयतानि
रूपिताभावविषयतानिरूपितावच्छेदकत्वे विषयतानिरूपितप्रतियोगिकत्वं
विषयतानिरूपितसंसर्गताविषयतानिरूपितहेतुसमानाधिकरणाभावप्रति
योगितावच्छेदकत्वं प्रकारान्वयप्रकारतानिरूपितविषयतावच्छेदकतासंबन्धेन शिवः
तपुरुषीयज्ञानत्वेनैव प्रतिबंधकत्वं काव्यनीयं॥ एवं सति दंडावच्छिन्नसमानाधिकर ॥७॥

व्यता दशावच्छेदकत्वं ग्रहे दंडं त्वसामानाधिकरण्येन न च्छेदकसुधीः ॥ तथा च धर्मि
तावच्छेदकानन्तभावेन एकधर्मितावच्छेदकस्य लेया वत्सुरूपनिवेशकृतं ~~नैव~~
गौरवान् वतार इति स्थितं ॥ पक्षास्तीपहेतुसामानाधिकरणाभावप्रतियोगिताव
च्छेदकत्वं प्रकारविशिष्टतादशावच्छेदकतासंबंधेन नान्तुत्पुरुषीयज्ञानत्वे नैव
प्रतिबंधकत्वं कल्पनीयं ॥ प्रकारतावैशिष्यस्य स्वभिन्नप्रकारत्वा निरूपितविशे
ष्यतानिरूपकत्वं स्य निरूपितसंसर्गतानिरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरूपिता
वच्छेदकत्वं विषयतानिरूपिताभावविषयतानिरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरू
पिताभावविषयतानिरूपितवृत्तिसविषयतानिरूपिताधिकरणविषयतानिरूपि
तनिरवच्छिन्नविषयताश्रयवृत्तिसोभयसंबंधेन ॥ ॥ स पक्षहेतुसामानाधि
करणभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं प्रकारतत्परं ॥ तथा च उभयदिश्यपि धर्मि
तावच्छेदकानन्तभावेनैवैकस्येण उक्तप्रकारप्रतिबंधकत्वस्य दंडं दंडं तादा

व्याप्तिग्रहणपूजा-

पुत्रिका-

॥८॥ वक्ष्यमाणगौरवमितिभावः॥ ननुतथापिदंशोहेतुसमानाधिकरणभावप्रतियोगितावच्छेदकःदंडश्चेहेतुसमानाधिकरणभावप्रतियोगितावच्छेदकमितिसमुहात्तम्यनज्ञानानन्तरदंडज्ञानंदंजणैर्मज्ञानंतदुत्तरदंडोहेतुसमानाधिकरणभावप्रतियोगितावच्छेदकस्याकारकबुद्धनुरोधेनसामान्यप्रतिबंधकीभूतज्ञानेएतदप्रामाण्यज्ञानाभावविशिष्टोनिवेशनीयः॥ एवंसतितादृशज्ञानाभावविशिष्टहेतुसमानाधिकरणभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वज्ञानस्यनिरूपकसंबंधेनदंडस्यैवदंडत्वसत्त्वेनदंडत्वैवनिश्चयिन्विशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेनदंडत्वैवनिश्चयनवच्छेदकत्वबुद्धापत्तेः॥मिवदंडज्ञानंदंजराभ्रमद्वैकारकाशस्यज्ञानश्चएतदज्ञानधर्मिकहेतुसमानाधिकरणभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभाववदंडनिश्चयविशेष्यतानिरूपितहेतुसमानाधिकरणभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वनिश्चयप्रकारतानिरूपकसंप्रकारकं॥ एवंचसमानाधिकरण्य

शिवः
॥८॥

संबंधेन एतादृशज्ञानाभावविशिष्टनिरूपितोभयसंबंधवर्धिततादृशप्रकारता
विशिष्टविशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेन तादृशवच्छेदकत्वज्ञानं विशेषः ॥ तादृ
शाभावश्च स्वनिरूपित एतदज्ञानत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितरूपकत्वं नि
ष्टप्रकारतानिरूपिततादृशवच्छेदकत्वं निष्टप्रकारतानिष्टप्रकारतानिरूपित
निरूपितत्वं निष्टविषयतानिरूपितविशेष्यतानिष्टविषयतानिरूपितनिष्टत्व
विषयतानिरूपिततादृशवच्छेदकसंभावावच्छिन्नविषयतानिरूपितनि
रवच्छिन्नावच्छेदकतासंबंधवर्धितप्रतियोगिताकः ॥ तथाच एतादृशसंबंधो
तादृशाप्रामाण्यज्ञानश्च दंडत्वेऽस्येव न तु दंडत्वे अतस्तादृशसंबंधावच्छिन्न
प्रतियोगिताकतादृशाप्रामाण्यज्ञानाभावस्य दंडत्वे सत्त्वान्न त्वनवच्छेदकत्वं रि
तिर्येयं ॥ योग्यनुपलब्धिविरहेण हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदक
त्वे सामान्याभावघटितव्यासेर्नाकि कप्रत्यक्षयोग्यत्वमुपपद्यहीतीकृताकथ
ञ्चिद्विरोधादिसकलकारणवशाद्भूत्वाद्यौग्रहीतो धूमवन्निष्ठाभावप्रतियो

॥९॥ गितावच्छेदकत्वाभावावहित्वादावुपनयमयाहयाभासते इति ग्रन्थेनालौकिकप्रसङ्गा-
 गम्यत्वमपवादितं ॥ कथंचिच्छब्दादिना विरोधाहिति ॥ धूमत्वाद्दोतादशावच्छेदकत्वस्य
 विरोधग्रहदशायामित्यर्थः ॥ विरोधोअसामानाधिकरण्येआदिपदाच्च तादृशावच्छे-
 दकत्वव्यापकीभूताभावप्रतियोगित्वस्यपरिग्रहः ॥ तादृशावच्छेदकत्वासामानाधिक-
 रणतयातादृशावच्छेदकत्वव्यापकीभूताभावप्रतियोगितायाबोधमेतत्त्वस्यधूमत्वा-
 दौपरामर्शाद्व्युत्तादृशावच्छेदकत्वाभावइतिसाध्यविशेष्यकाधेय्यसंबन्धेनधूमत्व-
 विशेषणकव्यतिरेक्यनुमितिनन्तरमेववक्तुंतादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदक-
 मियाकारकलौकिकप्रसङ्गमितिभावः ॥ नचैवमुक्तक्रमेणवक्तुंतादृशत्वादिहृत्तत्ता-
 वक्तुंतेपिव्यतिरेक्यनुमितिस्मृत्यातर्धः संस्तानुपपन्नानुसारणेव्यर्थमितिवा-
 च्यं ॥ प्रसङ्गतएवप्रथमतः साध्यतावच्छेदकवहित्वाद्दोतादृशावच्छेदकत्वा शिवः
 भावग्रहार्थतदनुस्मरणमिति जगदीशव्याख्या ॥ अत्रेयमापत्तिः तथाहितत्त ॥९॥
 ६॥ भावप्रतियोगितामादावशेषवारणार्थवहित्वाद्दोधूमव्यापकतावच्छेद-

ले

कलं वह्नित्वतदितर उभयानवच्छिन्नप्रतियोगित्वघटितं वाच्यं ॥ तथा सति तस्य
तद्भावाभावप्रतियोगितामाद्यधूमसत्त्वेऽप्रसिद्धं ॥ एवं धूमसत्त्वं गृहीतं यद्भूमसत्त्वं तदितरो
भयानवच्छिन्नप्रतियोगित्वघटितं धूमव्यापकतावच्छेदकत्वं तदपि तत्तद्भावाभावा
हाय वह्नित्वधूमसत्त्वे व्यापकतावच्छेदकत्वं स्य भिन्नं तथा कथं धूमसत्त्वं गृहीतस्य धू
मसत्त्वं तदीतरो भयानवच्छिन्नप्रतियोगिताका भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावस्य
वह्नि उपनयनग्याह्याभावं ॥ अत्रेदं प्रचीलसमाधानं ॥ एकसाध्यतावच्छेदकस्य त्वे उभ
यानवच्छिन्नप्रतियोगितामात्रं व्यापकतावच्छेदकत्वं घटकत्वाच्च ॥ ननु वह्नित्वतदीदोभ
यवच्छिन्नप्रतियोगित्वं तत् ॥ एवं सति विरिद्धधूमसत्त्वाभावमाद्यदोषसम्भवेन धूमसत्त्वं
ह्नित्वयोरेकव्यापकतावच्छेदकत्वं सम्भवान्न कोपि दोषः ॥ न चात्र कल्पे मज्ञानसीयं वह्निमा
धूमादिसोदोषजनसीयवद्भावाभावप्रतियोगिताया उभयवच्छिन्नतादेव तादृशप्रति
योगिताया लक्षणाघटकत्वादतिव्याप्तिरिति वाच्यं ॥ एकसाध्यतावच्छेदकस्य त्वे साध्य

॥१०॥

ताया मुभयान वृत्तिन तनिवेशाद्वा नातिव्याप्तिवारणसम्भवादन्य सर्वे एवं प्रकारे
 तानुसन्धयं ॥ नव्यास्तु स्वनिरूपकत्वे स्वभिन्नं यसाध्यता वच्छेदकता पय्योपि नुयोगि
 ता वच्छेदभूतधर्मा वृत्तिन पर्याप्तिका वच्छेदकत्वं तन्निरूपकत्वाभयसंबंधनावच्छे
 दकता विशिष्टान्यप्रतियोगित्वमेव व्यापकता वच्छेदकत्वघटिकत्ववाच्यं ॥ अतो वि
 शिष्टधूमवज्रभावमाहायादौषसम्भवात् ॥ धूमत्ववन्निवयोरकव्यापकता वच्छे
 दकत्वं सम्भवान्नकोपिदोषद्वया दुः ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥
 श्रीविश्वेश्वराय नमः ॥ श्रीअनूपुरणादय्ये नमः ॥ श्रीमहाकाल्ये नमः ॥ श्रीदुर्गादेव्ये
 नमः ॥ श्रीराधाकृष्णाभ्यां नमः ॥ सहचारस्य जगदीश्वरपरिक्राडपत्रिका समाप्तिगम
 मत् ॥ श्रीगोशङ्कराभ्यां नमः ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥ २: ॥
 शके १०७८ प्रभवनाम संवत्सरे अभिनवकुण्डानवम्यां दोम्यवासेर मिहपुस्तकं स
 दसुरकरसहासिवशास्त्रि चो जस ॥ पत्राणि ॥ १० ॥ ग्रंथसख्या २५५ ॥ श्रीः